

УДК 303.2:316.74:2

С.А. Сальнікова

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОНСТРУЮВАННЯ ЗМІСТУ, ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА РІВНІВ ВИМІРЮВАННЯ РЕЛІГІЙНОСТІ (за даними емпіричного соціологічного дослідження)

У статті здійснено аналіз релігійності як певного багаторівневого поняття, тобто на рівні його змістовного наповнення, на рівні кількісних показників релігійності, а також на рівні взаємозв'язків з іншими показниками. Результати реалізації багаторівневого підходу до вимірювання релігійності базуються на даних емпіричного соціологічного дослідження, проведеного у м. Луцьку.

Ключові слова: релігійність, релігійні практики, релігійне знання, релігійна віра, релігійна мотивація.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми обумовлюється зростаючим інтересом до дослідження сучасного стану релігійності, який можна пояснити як виникненням нових релігійних рухів і форм прояву релігійності, так і посиленням релігійних ідентифікацій, спричинених процесами секуляризації, реприватизації та глобалізації. Тема релігії та релігійності також є складовою багатьох міжнародних проєктів, наприклад, Європейського соціального дослідження ESS, Міжнародного соціального проєкту ISSP, які проводяться і в Україні. Рівень релігійності населення в таких дослідженнях визначається за часткою тих респондентів, які віднесли себе до певної релігії, церкви чи віросповідання. До прикладу, за даними Міжнародного соціального проєкту ISSP, серед жителів Західного регіону до категорії релігійних належать 97,1% опитаних [1, с. 19–20]. Постає питання: чи можна розглядати якісь взаємозалежності між таким показником релігійності та іншими показниками, виявляти соціально-демографічні характеристики когорти релігійних тощо, якщо фактично все населення є релігійним. Використовуваний підхід щодо встановлення рівня релігійності населення не диференціює респондентів за потрібною властивістю і є надто неточним інструментом для вимірювання такої індивідуальної характеристики, як релігійність.

Здійснення аналізу релігійності як багаторівневого поняття є основною **метою** даного дослідження. У відповідності до мети в статті, що ґрунтується на результатах емпіричного соціологічного дослідження, проведеного у м. Луцьку¹ в травні 2010 р, реалізуються такі завдання:

¹ Генеральною сукупністю є жителі міста Луцьк віком від 18 до 65 років; вибіркова сукупність обсягом у 404 особи була сформована за допомогою систематичного методу в три етапи: на першому –

- означити підхід до вимірювання релігійності, в рамках якого було здійснено емпіричне дослідження;
- виділити структурні компоненти поняття «релігійність» та їх змістовне наповнення;
- здійснити емпіричну інтерпретацію багаторівневої вимірювальної моделі поняття «релігійність»;
- проаналізувати основні показники релігійності – релігійна віра, релігійне знання, релігійна поведінка, релігійна мотивація – в контексті взаємодії з іншими соціально-демографічними показниками;

Враховуючи окреслену вище проблематику даної роботи, її об'єктом виступає «релігійність» як багаторівневе поняття в соціології, а предметом – аналіз релігійності на рівні емпіричних індикаторів та на рівні її кількісних показників.

Стан вивчення проблеми. Велику увагу проблемам вивчення релігійної ситуації, її змісту та структури приділено в роботах таких закордонних дослідників, як Ч. Глока і Р. Старка [2], Дж. Фаулькнера і Г. Діджонга [3], М. Кінга і Р. Ханга [4; 5], М. Йінгера [6; 7; 8], а також Дж. Вільсона, У. Джеймса, А. Нудельмана, Г. Оллпорта, Дж. Пратта [9]. В їхніх працях знайшли відображення питання типологізації релігійності, побудова концептуальних схем та відповідних їм моделей, осмислення структури релігійності, її динаміки, запропоновані деякі методики з вивчення релігійності.

Серед російських соціологів варто відзначити праці таких науковців, як Ю. Левада, І. Яблоков, Р. Лопаткін, Д. Фурман, К. Кааріайнен, Д. Угринович, В. Гараджа, Ю. Сінеліна, Г. Широкалова та ін. Особливої уваги заслуговує методика побудови «В-індексу» В.Чеснокової, за допомогою якого вимірюється власне оцерковлення («воцерковленность»), а не релігійність.

У методологічному плані особливе значення мають напрацювання українських науковців: А. Колодного, В. Єленського, В. Перебенесюка, Л. Филипович, Н. Дудар, А. Биченко, Л. Рязанової, В. Мельник, Б. Любовика, М. Паращевіна та ін. Досить інформативною та цікавою є монографія Л. Рязанової «Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст» [10], в якій спеціально присвячений розділ соціологічному вимірюванню категорії «релігійність». Доволі масштабними є дослідження сучасного стану релігійності в Україні, проведеного Центром Разумкова в жовтні 2002 р.², результати якого викладені в статті А. Биченко та Н. Дудар «Релігійність українського суспільства: рівень, характер, особливості» [11]. Зміни соціально-демографічних показників релігійного самовизначення громадян представлені в статтях В.Мельник [12; 13], авторка також розглядає релігійність як фактор впливу на деякі сторони суспільного життя. Найбільш повно релігійність

виокремлено райони міста (страги) зі списку виборчих діляниць; на другому – вулиці в кожному районі зі списку всіх вулиць в алфавітному порядку; на третьому – реалізовувався квотний відбір за статтю, віком і освітою. Загальна кількість анкет була розподілена між стратами непропорційно (відповідно до кількості жителів у кожному районі). Опитування респондентів відбувалося на вулиці; кожен інтерв'юєр виконував приблизно від 9 до 13 завдань, майже половина з яких була перевірена за допомогою телефонного опитування.

² Аналогічне загальнонаціональне опитування проводилося і в 2000 р.

українців у віковому, гендерному та регіональному вимірах, їх ставлення до релігії, релігійні уявлення та релігійні практики аналізує М. Паращевін [1], користуючись даними опитування в рамках Європейського соціального дослідження (ESS). Брошуру цього вченого можна назвати найбільш усебічним аналізом стану релігії в Україні, оскільки результати дослідження доповнені автором статистичними даними щодо розвитку мережі релігійних організацій, підготовки священнослужителів у навчальних закладах, виходу у світ релігійних видань за останні десять років тощо.

Результати досліджень. У даному дослідженні поради Ч. Глока звертати увагу і на внутрішню, тобто змістовну, наповненість кожного виміру релігійності, і на розмірність досліджуваного поняття, тобто число кількісних показників релігійності, побудованих шляхом їх непрямого вимірювання, стали вирішальними.

Питання розмірності основного поняття набуло свого вирішення в результаті теоретичної інтерпретації. Тракткування релігійності є важливим не лише задля окреслення підходу щодо його кількісного вимірювання, а й задля можливого пояснення отриманих емпіричних результатів. Не акцентуючи уваги на різних тлумаченнях понять релігії та релігійності, які найчастіше виступають базовими в соціологічних дослідженнях релігії [14], зауважимо лишень ті відмінності у розумінні «релігійності», які суттєвим чином впливають на декларацію досить суперечливих результатів щодо сучасного стану релігії – а саме, від її колапсу до відродження.

В. Веремчук трактує релігійність як соціально-психологічну характеристику особистості, а більш широко – як спосіб соціальної самоідентифікації і соціальної адаптації [15]. І. Яблоков – як «характерну рису індивіда чи групи, яка виражається в сукупності релігійних властивостей свідомості, поведінки, стосунків» [16, с. 460], він визнає релігійність особистою формою релігії, де остання є «чимось надособовим, історико-соціальним», але таким, що виникає, відтворюється і розвивається лише у формі переконань окремих особистостей, які виступають як її адепти, носії і перетворювачі [17, с. 168]. Схоже визначає зміст цього терміна Б. Лобовик, говорячи, що релігійність є «явищем суспільним за походженням, сутністю та функціональністю і, водночас, явищем глибоко інтимним» [18, с. 8].

Американський соціолог Ч. Глок розумів під релігійністю значимість релігії в житті людини. Він також вважав, що немає істинних або хибних трактувань поняття релігійності, а існують лише більш-менш плідні або продуктивні її визначення. У відомому американському «Енциклопедичному словнику релігії», в якому узагальнюються дослідження зарубіжних колег у цій галузі, наводяться три значення терміна «релігійність»: (1) перебільшена, невідповідна залученість людини до релігійної проблематики; (2) можливість для людини «спілкуватися» з Богом; (3) людське прагнення діяти за межами суто тілесних інтересів, брати участь у культурі й спільноті духовно налаштованих людей [19, с. 162–163].

Отож, як бачимо, у всьому розмаїтті поданих визначень немає окремої загальноприйнятої дефініції релігійності (як і релігії, зокрема). Але вона найчастіше визначається через релігію. До прикладу, У. Джеймс під релігією розуміє «сукупність

емоцій, дій і досвіду окремої особистості, оскільки їх змістом встановлюється її ставлення до того, що вона вважає Божеством» [20, с. 40]. Із цих слів стає зрозумілим, що їх автор говорить, скоріше, не про релігію, а про суб'єктивну релігійність; фактично У. Джеймс зводить релігію до суб'єктивних уявлень не тільки про божественне, сакральне, а й дещо ціннісно значиме, і така позиція є досить обгрунтованою, хоча не єдино можливою.

Аналізуючи ряд підходів до трактування релігійності, наведемо таке її визначення: *«Релігійність – це суб'єктивна якість індивіда, що проявляється через сукупність поглядів і дій, яких дотримується індивід чи група людей і яка дає індивіду/групі систему орієнтації і об'єкт поклоніння»*, яке поєднує у собі трактування Е. Фромма, І. Яблокова, У. Джеймса [21; 16; 20].

Окреслюючи актуальність даної теми, автор зазначала один з підходів до виявлення рівня релігійності населення саме як частки тих респондентів, котрі віднесли себе до певної релігії чи віросповідання. Згідно з розглянутими трактуваннями, релігійність – це якість індивіда, яка здатна в нього проявлятися або не проявлятися певною мірою. Порівняння окреслених підходів схиляє до думки про деяку понятійну неузгодженість щодо трактування релігійності. Обидва представлені підходи – авторський та використовуваний на сьогодні в різних соціологічних дослідженнях – вимірюють змістовно різну релігійність. Перший підхід трактує релігійність як обов'язкову, можливо, надмірну, залученість індивіда до релігії; другий – скоріше розмежовує індивідів, включених в релігію, від неналежних до цієї сфери. У західній соціології такі трактування розмежовуються наявністю двох різних понять: *religiosity* і *religiousness* відповідно. До речі, наявність суперечливих результатів щодо сучасного стану релігії може великою мірою пояснюватися даною понятійною неузгодженістю, коли на практиці вимірюється одне поняття, а результат поширюється на інше.

У нашому випадку тлумачення багатовимірного поняття «релігійність» як певної чотирьохкомпонентної установки дозволяє виділити в ньому такі складові компоненти: когнітивна (раціональна), поведінкова, емоційно-мотиваційна та оціночно-рефлексивна. Представимо змістовну наповненість кожної компоненти, а також відповідні одновимірні розподіли та значення середніх по тих індикаторах, які є значущими і узгодженими (тобто утворюють один вимір або одну складову компоненту релігійності, а тому інтегруються у відповідний адитивний індекс).

Когнітивна компонента формується на рівні знання; з урахуванням того, що віра сприймається людиною як аксіома, як неспростовне знання, дану компоненту можна диференціювати, вирізняючи когнітивне знання і когнітивну віру; і такий теоретичний крок отримав емпіричне підтвердження. Значущі індикатори компоненти «релігійне знання» представлені в табл. 1. На думку лучан, найбільш обізнаними вони себе вважають щодо різних релігійних обрядів (значення середньої становить 3,5 за п'ятибальною шкалою).

Таблиця 1

На скільки добре в рамках своєї релігійної традиції Ви знаєте ...?, %

		ні, не знаю зовсім				так, дуже добре знаю	вв	— X
1.1	Видатних релігійних постатей	11,2	26,2	26,7	23,7	12,0	0,2	2,99
1.2	Молитви, релігійні пісні	7,3	28,6	21,0	30,6	87,5	0,2	3,12
1.3	Релігійні обряди	5,9	14,2	25,5	32,6	21,8	-	3,50

Найбільш значущих індикаторів компоненти «релігійна віра» є сім і вони представлені у табл. 2. Усі значення середньої досить високі, особливо це стосується індикатора віри в Бога, який становить 4,5 за п'ятибальною шкалою.

Таблиця 2

Якою мірою Ви вірите в існування таких надприродних реалій та повчань?, %

		ні, не вірю зовсім				так, вірую повністю	вв	— X
2.1	Безсмертя душі	6,1	11,5	20,0	27,1	34,5	0,7	3,73
2.2	Бога	1,0	1,5	11,0	24,0	62,1	0,5	4,45
2.3	Гріх	0,7	4,9	14,9	26,2	53,1	0,2	4,26
2.4	Покаяння	1,5	6,1	17,9	23,8	50,7	-	4,16
2.5	Рай (небеса)	3,7	5,4	18,6	25,2	45,6	1,5	4,05
2.6	Спасіння	4,4	6,6	17,6	24,7	45,2	1,5	4,01
2.7	Створення світу (біблійне)	3,9	7,8	17,8	26,4	42,8	1,2	3,98

Поведінкова компонента є сукупністю визначених практик (повторюваних соціальних дій, елементів поведінки і стилю життя), властивих даній (або даним) релігійно-культурній традиції. Як у випадку попередньої компоненти, дану ми також можемо диференціювати як традиційно-релігійну та культурно-релігійну, але така диференціація залишається, скоріше, на рівні гіпотези: асиметрія в їх співвідношенні тяжіє до першої у разі домінування світського прояву релігійності чи до другої – у випадку наявності значного релігійного прояву. Відсутність статистично значущої диференціації свідчить про прийнятне поєднання їх репрезентативності.

У наступних двох таблицях представлені значущі індикатори компоненти «релігійна поведінка». Обмеження вивчення цієї компоненти стандартними індикаторами частоти моління і відвідування церкви (табл. 4) показують доволі хороші результати, принаймні значення по кожному вищі середнього за семибальною шкалою. А ось доповнення компоненти різного роду релігійними практиками представляє дещо іншу картину (лише відвідування святих місць та проведення спільних релігійних обрядів в сім'ї, мотиви яких не завжди можуть бути релігійними³, мають показник, вищий від серединного значення шкали).

³ Л. Рязанова говорить про високий ризик нерелігійного характеру таких практик і відносить сюди такі цілі, як «прагнення міжособистісної комунікації, відчуття належності до групи, естетичні потреби, бажання нових вражень і можливість зайняти вільний час» [10, с. 95].

Таблиця 3

Як часто Ви практикуєте? (1 – зовсім не практикую, 2 – приблизно раз на декілька років, 3 – приблизно раз на рік, 4 – декілька разів на рік, 5 – постійно, за будь-якої нагоди), %

		1	2	3	4	5	ВВ	\bar{X}
3.1	Акції милосердя, допомоги і співчуття нужденним, незалежно від їх віросповідання	30,9	20,0	17,0	23,7	8,4	-	2,59
3.2	Відвідування святих місць	16,4	21,5	18,6	30,3	13,2	-	3,02
3.3	Вирішення проблем церкви і громади	4,1	23,5	10,5	13,0	5,4	0,5	2,06
3.4	Доброчинна діяльність в лоні церкви (віросповідання)	29,9	19,9	16,7	22,1	11,0	0,5	2,64
3.5	Звернення до священика за порадою	44,4	16,9	15,7	15,7	7,1	0,2	2,24
3.6	Проведення спільних релігійних обрядів в сім'ї (з приводу хрещення, весілля, ювілею тощо)	14,9	15,2	17,1	35,5	17,4	-	3,25
3.7	Читання літератури на релігійну тематику	28,1	24,2	19,1	18,8	9,8	-	2,58
3.8	Читання/обговорення релігійної літератури в сім'ї	43,8	20,3	13,0	14,7	8,3	-	2,23
3.9	Церковні культові дії (хресний хід, паломництво ...)	50,7	17,6	13,5	12,3	5,4	0,5	2,03

Досить цікавими є дані стосовно частоти здійснення молитви поза церквою: чверть населення Луцька молиться з періодичністю хоча б один раз на тиждень, а то й частіше. Варто зауважити, що респонденти неохоче відповідали на питання щодо частоти здійснення молитов, мотивуючи це інтимністю даного запитання, тоді як щодо частоти відвідування церкви відповідали без вагань. Таким чином, перше питання тяжіє, скоріше, до індивідуальної сфери, а отже інтимної, або внутрішньої, друге – суспільної, а отже публічної, або зовнішньої. У зв'язку із цим можна припустити, що моління має більш ціннісний аспект для релігійності людини, ніж просто поведінковий. Характерно, що лучани в середньому частіше відвідують церкву, аніж моляться вдома.

Таблиця 4

- 4.1. Окрім тих випадків, коли Ви відвідуєте церкву, як часто Ви молитесь?**
4.2. Не враховуючи такі випадки, як весілля або поховання, як часто Ви зараз відвідуєте церкву (козубол, мечеть, синагогу...)?

		запитання 4.1, %	запитання 4.2, %
1	щодня	27,7	2,7
2	декілька разів на тиждень	21,1	4,2
3	один раз на тиждень	11,8	17,0
4	принаймні один раз на місяць	13,5	22,7
5	лише в релігійні свята	13,0	39,7
6	ще рідше	7,8	10,3
7	ніколи	3,7	2,0
8	ВВ	1,5	1,5
9	\bar{X}	3,01	4,33

Емоційно-мотиваційна компонента формується на рівні мотивації, емоцій; вона поєднує сукупність психічних процесів, які супроводжують переживання індивідом об'єкта своєї віри і крізь призму цього – сприйняття умов свого особистого життя. На етапі формування системи емпіричних індикаторів ця компонента умовно розглядалася як *внутрішня* (як наявність певних якостей у суб'єкта, їх цінність) та *зовнішня* (як ставлення до певних явищ, виявлення їх цінності), але в підсумку матимемо один показник – релігійну мотивацію.

Таблиця 5

У кожної людини є свої життєві орієнтири, цінності, наскільки важливими особисто для Вас є такі, як ...?, %

		Зовсім не важливо				Дуже важливо	вв	— X
5.1	Віра в Бога	1,5	4,4	12,7	24,4	56,7	0,2	4,31
5.2	Порозуміння з батьками	-	1,5	7,1	20,8	70,1	1,5	4,60
5.3	Порозуміння зі старшим / молодшим поколінням	0,5	6,8	12,7	31,3	48,2	0,5	4,00
5.4	Релігія	2,4	5,6	16,1	33,7	41,8	0,2	4,07

Помітно, що серед індикаторів використовується два, на перший погляд, схожих індикатори: віра в Бога (2,2) і цінність віри в Бога (5,1) – обидва характеризуються високим середнім балом в 4,5 і 4,3 відповідно. Між ними⁴ також значуще високий коефіцієнт кореляції 0,75 (на рівні 0,01), що доводить наявність у лучан не просто віри як імовірності існування надприродного, а віри як довіри до об'єкта своєї віри.

Таблиця 6

Існують різні думки про причини людських страждань.

До якої міри Ви згодні або не згодні з такими причинами або виправданнями?, %

	В більшості випадків людські страждання в цьому світі відбуваються з приводу...	Рішуче не згоден				Рішуче згоден	вв	— X
6.1	... того, що Бог карає нас за наші гріхи	5,4	9,0	20,0	25,2	39,9	0,5	3,86

Схожа ситуація з вірою в гріх (2,3) і переконанням того, що саме Бог за нього карає (6,1), значення коефіцієнта кореляції тут менше 0,43, але також значуще на рівні 0,01.

Таблиця 7

Якою мірою стосуються Вас нижченаведені твердження?, %

	Мої релігійні переконання впливають	ні				так	вв	— X
7.1.	... на моє щоденне життя	11,5	17,4	24,9	23,5	22,0	0,7	3,27
7.2.	... коли треба прийняти важливі рішення	10,5	14,4	22,0	24,0	29,1	-	3,47

⁴ Згідно з методикою, усі індикатори однієї компоненти значуще і високо корелюють між собою, щодо кореляції між індикаторами різних компонент такої вимоги немає.

Лучани керуються релігійними переконаннями також при прийнятті певних рішень, особливо коли ситуація є небуденною (табл. 7).

Оціночно-рефлексивна компонента формується на рівні самооцінки своєї релігійності. Відповідний показник – суб'єктивна релігійність – використовувався в даному дослідженні задля перевірки критеріальної валідності побудованої моделі і не є її складовою. Лучани оцінюють власну релігійність у 3,3 бала за п'ятибальною шкалою, тобто достатньо високо.

Прокоментуємо також отримані значення індексів по кожному показнику релігійності, подані відносно нестандартизованої шкали.

Таблиця 8

Значення індексів – показників релігійності

	Показник релігійності	Шкала	Значення індексу	Рівень вимірювання
1	R ₁ – знання	[3; 15]	9,6	середній
2	R ₂ – віра	[7; 35]	28,7	вище сер.
3	R ₃ – поведінка	[11; 55]	26,5	нижче сер.
4	R ₄ – мотивація	[7; 35]	27,8	вище сер.

Згідно з табл. 8 релігійність лучан найсильніше проявляється на рівні віри та мотивації, тобто має виражений внутрішній прояв; а значення індексів знання та поведінки середні або дещо нижчі від середнього. Тим не менше, значення індексів з табл. 8 свідчать про достатньо високий⁵ рівень релігійності в місті.

Тепер подивимося, яким чином проявляється релігійність у різних соціально-демографічних когортах населення. Як відомо, більшість дослідників стану релігії змальовують образ релігійної людини приблизно так: це, як правило, жінка старшого віку з низьким рівнем освіти та із сільської місцевості⁶. Перевіримо.

Таблиця 9

Взаємозв'язок між показниками релігійності R₁, R₂, R₃, R₄, R' та соціально-демографічними показниками

	Стать	Вік	Освіта ⁷	Соціальний статус ⁸	Матеріальне становище ⁹
R ₁ – знання	0,16*	0,36*	-0,12**	–	–
R ₂ – віра	0,20*	–	–	0,11**	-0,10**
R ₃ – поведінка	–	0,19*	-0,14**	–	–
R ₄ – мотивація	0,23*	0,18*	–	–	–
R' – релігійність	0,17*	0,18*	-0,12**	–	–

* Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,01.

** Коефіцієнт кореляції значущий на рівні 0,05.

⁵ Надто високий рівень релігійності є нічим іншим як релігійним фанатизмом і свідчить, радше, про наявність різного роду релігійних конфліктів, аніж про прийнятну ситуацію.

⁶ Вибірка побудована лише для міського населення.

⁷ Змінна освіта закодована в порядку зростання, де 1 – найнижчий рівень освіти, 4 – найвищий.

⁸ Змінна соціального статусу закодована в порядку спадання.

⁹ Змінна, яка репрезентує оцінку свого матеріального становища, закодована в порядку зростання.

Прокоментуємо коротко дані табл. 9. Що стосується статі, то все ж таки жінки більше схильні бути релігійними (більше внутрішньо мотивовані), сильніше вірять в існування різних надприродних реалій та повчань і краще обізнані щодо релігійних обрядів, молитов, пісень та видатних постатей. А ось частота здійснення різних релігійних практик є однаковою як у чоловіків, так і в жінок. Загалом між суб'єктивною релігійністю та статтю спостерігається хоч і незначна, але значуща кореляція. Таким чином, залежність релігійності від статі є статистичною без урахування діяльнісної компоненти.

Аналогічно релігійність людини залежить від її віку, а саме: старші є більш обізнаними, частіше практикують, внутрішньо більш мотивовані. А ось сила віри від віку не залежить.

Значущість коефіцієнтів кореляції, побудованих між показниками релігійності та освітою, не дозволяє декларувати їх силу; у цій групі, скоріше, важливим є напрям зв'язку, який можна інтерпретувати як тенденцію того, що чим нижчий рівень освіти, тим люди більш схильні бути релігійними, при цьому вони не є більш мотивованими чи сильніше віруючими, вони лишень частіше практикують і краще обізнані з предметом своєї практики.

У людей з нижчим соціальним статусом і гіршим матеріальним становищем посилюється релігійна віра. Однакова ситуація в обох змінних пояснюється тим, що обидві є певною мірою взаємообумовленими (вони корелюють між собою з силою $-0,4$ на рівні значущості $0,01$). Відсутність статистичного зв'язку між зазначеними змінними та релігійністю (суб'єктивною чи на різних рівнях) спростовує стереотипне уявлення про те, що релігія є прихистком бідних.

У запитальнику містилися також запитання, пов'язані зі вступом України до таких міжнародних об'єднань, як НАТО та ЄС. Виявилось, що загалом релігійність не впливає на підтримку цих структур, хоча ті респонденти, які більше вірять у різні надприродні реалії, менш схильні підтримати вступ до НАТО (коефіцієнт кореляції становить $-0,1$ при можливій помилці $0,9$), а ось частіше практикуючі та внутрішньо мотивовані лучани краще оцінюють вступ України до Європейського Союзу (коефіцієнт кореляції становить $0,1$ при можливій помилці $0,9$ в обох випадках).

Цікавими є також висновки щодо залежності між показниками релігійності та індексом соціального самопочуття, хоча загалом між змінною суб'єктивної релігійності та ІСС значущої кореляції немає. Тим не менш ... соціальне самопочуття на рівнях значущості $0,01$ чи $0,05$ не залежить від внутрішньої мотивації бути релігійним (якщо прийняти рішення щодо такої залежності, то помилка становитиме $0,09$, що виходить за межі планованої помилки дослідження), але коефіцієнт кореляції має знак мінус, що говорить про можливу тенденцію бути більш мотивованими тим, хто гірше почувається в суспільстві (можливо, взаємозв'язок не зовсім чітко простежується тому, що індекс соціального самопочуття в Луцьку вищий, аніж по Україні загалом: 44 та 39 балів відповідно). У даному разі поясненням відсутності кореляційної залежності є той факт, що цей показник релігійності представляє емоційно-мотиваційну компоненту, тоді як вимірювання соціального самопочуття

емоційну складову виключає [22, с. 177–242]. Незначуще та зі знаком мінус корелює з індексом самопочуття релігійна віра. Інші два індекси – знання та практика – корелюють з ПСС позитивно і значуще (коефіцієнти кореляції 0,2 і 0,3 на рівні 0,01), тобто більш схильні до дії люди (обізнані й регулярно практикуючі лучани) відповідно і більш соціально вдоволені.

Підсумовуємо. Зауважимо насамкінець, що представлена методика вимірювання релігійності шляхом багаторівневого моделювання є валідною і надійною. У статті порушується питання змістовного наповнення кожної складової компоненти, система емпіричних індикаторів є досить чутливою до часу та генеральної сукупності, в залежності від яких може суттєво або не зовсім варіювати, і її статистичну відповідність багатовимірній моделі релігійності потрібно обґрунтовувати.

Переваги такої методики вимірювання релігійності очевидні: кожен індекс можна використовувати як окрему змінну в подальшому кількісному аналізі. І оскільки показники релігійності лучан значуще корелюють¹⁰ з багатьма іншими соціально-демографічними показниками, то це говорить про те, що методика побудови індексів релігійності «працює».

Згідно з результатами дослідження робимо висновок, що релігійність лучан є доволі високою, незалежно від використовуваного підходу: чи то вимірювання суб'єктивної релігійності, чи то встановлення рівня інституційної релігійності, чи то вимірювання релігійності шляхом багаторівневого моделювання, яке є на сьогодні новітнім напрямом в розвитку теоретичної та емпіричної соціології релігії.

1. *Паращевін М.* Релігія та релігійність в Україні / М. Паращевін ; за ред. С. Макеєва ; перед. слово О. Іващенко . – К. : І-т політики, І-т соціології НАН України, 2009. – 68 с.
2. *Glock, Ch.Y.* Religion and Society in Tension / Ch.Y. Glock, R. Stark. – Chicago – New York – San Francisco – London: Rand McNally&Company, 1973.
3. *Faulkner J.E.* Religiosity in 5-D: An empirical analysis / J.E. Faulkner, G.F. Dejong // *Social Forces.* – 1966. – № 45. – P. 246–254.
4. *King, M.* Measuring the Religious Variable / M. King // *Journal of the Scientific Study of Religion.* – 1967. – № 6 – P. 173–190.
5. *King M.* Measuring the Religious Variable: Natural Replication / M. King, R. Hunt // *Journal of the Scientific Study of Religion.* – 1975. № 14. – P. 13–22.
6. *Yinger M.J.* A Structural examination of religion / M.J. Yinger // *Journal for the Scientific Study of Religion.* – 1969. – № 8. P. 88–99.
7. *Yinger M.J.* The Scientific Study of Religion / M.J. Yinger. – New York : Macmillan, 1970.
8. *Yinger M.J.* A comparative study of the substructures of religion / M.J. Yinger // *Journal for the Scientific Study of Religion.* – 1977. – № 16 – P. 67–86.

¹⁰ Коефіцієнти кореляції за значенням є різними у різних підвибірках, а загалом знаходяться в межах від 0,2 до 0,4.

9. Сальнікова С.А. Основні підходи до вимірювання релігійності / С.А. Сальнікова // Наукові студії Львів. соціол. форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін»: зб. наук. пр. – Л.: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2008. – С. 250–255.
 10. Рязанова Л.С. Релігійне відродження в Україні: соціокультурний контекст / Л.С. Рязанова. – К.: «Біла криниця», 2004. – 240 с.
 11. Дудар Н. Релігійність українського суспільства: рівень, характер, особливості / Н. Дудар, А. Биченко // Нац. безпека і оборона – 2002. – № 10 (34). – С.14–21.
 12. Мельник В.Б. Релігійність у сучасній Україні [Електронний ресурс] / В.Б. Мельник // Релігія. Наука. Суспільство. – 2002. – № 3.– Режим доступу: http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/melnyk_religiosity/, www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/12/articles/sec4/s4a11.html
 13. Мельник В.Б. Релігійність як фактор суспільної стабільності [Електронний ресурс] / В.Б. Мельник. – Режим доступу: http://westukr.itgo.com/v_melnyk.html
 14. Сальнікова С.А. Методологічні засади вимірювання релігійності / С.А. Сальнікова // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: зб. наук. праць. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2009. – № 28. – С. 137–143.
 15. Веремчук В.И. Социология религии: учеб. пособие для студентов вузов / В.И. Веремчук. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 38.
 16. Яблоков И.Н. Религиоведение: учеб. пособие и словарь-минимум по религиоведению / И.Н. Яблоков. – М.: Гардарика, 1998. – С. 460.
 17. Яблоков И.Н. Основы теоретического религиоведения / И.Н. Яблоков. – М.: Высш. шк., 1994. – 368 с.
 18. Лобовик Б. Релігія як феномен і категорія релігієзнавства / Б. Лобовик // Укр. релігієзнавство – 1996. – №4. – С. 3–12.
 19. Meagher P.K. Encyclopedic Dictionary of Religion / P. K. Meagher; T. C. O'Brien (ed.). Corpus Publication. – Washington: D.C., 1979. – 412 p.
 20. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс. – СПб., 1992.
 21. Фромм Э. Психоанализ и религия / Э. Фромм // Сумерки богов. – М., 1990. – 160 с.
 22. Панина Н.В. Избранные труды по социологии: В 3 т. – Т. II. Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения / Н.В. Панина; сост. и ред. Е.И. Головаха. – К.: Факт, 2008. – 312 с.
- Отримано 05.10.10*

С.А. Сальнікова

КОНСТРУИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ, ОСОБЕННОСТЕЙ И УРОВНЕЙ РЕЛИГИОЗНОСТИ (ПО ДАННЫМ ЭМПИРИЧЕСКОГО СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ)

В статье произведен анализ религиозности как некоторого многомерного понятия, то есть на уровне его содержательного наполнения, на уровне

количественных показателей религиозности, а также на уровне взаимосвязей с другими показателями. Результаты реализации многомерного подхода к измерению религиозности базируются на данных эмпирического социологического исследования, проведенного в городе Луцке.

Ключевые слова: религиозность, религиозные практики, религиозное знание, религиозная вера, религиозная мотивация.

S.A. Salmikova

CONSTRUCTING THE CONTENT, CHARACTERISTICS AND LEVELS OF MEASURING THE RELIGIOSITY (according to empirical sociological research)

The article analyzes the religion as a multilevel notion is at the level of its content, at the level of quantitative indicators of religiosity, as well as correlations with other indicators. Results of maintenance of multilevel approach to the measurement of religiosity based on empirical data of sociological study in Lutsk.

Keywords: religiosity, religious practices, religious knowledge, religious belief, religious motivation.